

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΓΕΝΕΙΑΣ
ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Εισαγωγή - Επιμέλεια
ΒΥΡΩΝ ΝΑΘΑΝΑΗΛ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ**

**ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΓΕΝΕΙΑΣ
ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ**

Εισηγητές:

Αλέξανδρος Ασλά
Μαρία Βεργέτη
Κώστας Δημητριάδης
Δημήτριος Ζήμωβ
Αδέλα Ισμιρλιάδου
Λαμάρα Κελέσεβα - Ουμουδουμίδου
Λάζαρος Νάτσο
Ελένη Παπαδοπούλου
Αικατερίνη Πάππου - Ζουραβλιόβα
Νικόλαος Παρασκευόπουλος
Νικόλαος Σοφιάδης
Χαράλαμπος Συμεωνίδης
Ανδρέας Τσακάλωφ
Ιωάννης Χασιώτης
Δημήτρης Ψαρούλης

Με τη συνδρομή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΓΕΝΕΙΑΣ
ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Εισαγωγή – Επιμέλεια
ΒΥΡΩΝ ΝΑΘΑΝΑΗΛ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Σελιδοποίηση: Μιχάλης Νόττας

Αριθμός Εκτύπωσης: 776

ISBN 960-343-724-7

© 2004

Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.
Κων. Μελενίκου 5, Τ.Κ. 546 35, Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310.208.540, Fax 2310.245.541
Web: <http://www.kyriakidis.gr>

Αθήνα:

Κεντρικό Αρσάκειο Μέγαρο, Στοά του Βιβλίου,
Πεσμαζόγλου 5, Τ.Κ. 105 64
Τηλέφωνο και fax: 210.32.11.097

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Πάντως, κατά το Ν. 2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο), τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Εικόνα εξωφύλλου: Έργο της Λίας Ελευθεριάδου
(Συλλογή του εκδότη Τάσου Κυριακίδη)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ	9
ΕΝΟΤΗΤΑ Α: Ιστορία και πολιτισμός των Ελλήνων της διασποράς	
ΘΕΜΑΤΙΚΗ Α-1: Διάλεκτοι του ελληνισμού	25
Χαράλαμπος Συμεωνίδης	29
Δημήτρης Ζήμωβ	33
Πάππου Ζουραβλιόβα Αικατερίνη	41
Αλέξανδρος Ασλά	61
ΘΕΜΑΤΙΚΗ Α-2: Διασπορά των Ελλήνων	65
Ιωάννης Χασιώτης	69
Αδέλα Ισχυρλιάδου	81
Ελένη Παπαδοπούλου	89
Κώστας Δημητριάδης	97
ΕΝΟΤΗΤΑ Β: Φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας σε ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού	
ΘΕΜΑΤΙΚΗ Β-1: Ρατσισμός – Στερεότυπες αντιλήψεις	105
Νικόλαος Παρασκευόπουλος	109
Νικόλαος Σοφιάδης	121
ΘΕΜΑΤΙΚΗ Β-2: Αλκοολισμός και εξαρτησιογόνες ουσίες	129
Δημήτρης Ψαρούλης	133
Λαμάρα Κελέσεβα - Ουμουδουμίδου	143

ΘΕΜΑΤΙΚΗ Β-3: Προβλήματα κοινωνικής ένταξης και παι- δείας	161
Μαρία Βεργέτη	163
Λάζαρος Νάτσο	175
Ανδρέας Τσακάλωφ	183
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	
Γρηγόρης Νιώτης	187

Μαρία Κ. Βεργέτη

Προβλήματα ένταξης ομογενών μεταναστών στο οικονομικό, θεσμικό και κοινωνικό πεδίο¹

Η σύγχρονη «παλιννόστηση» άρχισε μετά από την κατάρρευση του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα το 1974 και ενισχύθηκε το 1983, όταν τέθηκε σε εφαρμογή η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης για ελεύθερο επαναπατρισμό των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει τη χώρα λόγω του εμφυλίου πολέμου την περίοδο 1946-1949. Παρουσίασε μεγάλη αύξηση από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 λόγω του ανοίγματος των συνόρων των ανατολικών κρατών, των εθνικών και οικονομικών προβλημάτων στη Σοβιετική Ένωση και της απότομης κατάρρευσης του σοσιαλιστικού καθεστώτος και αποδιάρθρωσης του κοινωνικού ιστού στην Αλβανία.

Οι Έλληνες που αποφασίζουν την οριστική εγκατάσταση στο ελληνικό κράτος ανήκουν σε διάφορες ομάδες αποδήμων: μετανάστες πρώτης κυρίως γενιάς από τη δυτική Ευρώπη, μετανάστες διαφόρων γενιών από τις Η.Π.Α., τον Καναδά, την Αυστραλία και την Αφρική, Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες. Στους ομογενείς που αποφάσισαν να καταφύγουν και να εγκατασταθούν μόνιμα στο ελληνικό κράτος περιλαμβάνονται και οι Έλληνες από την πρώην Σοβιετική Ένωση και την Αλβανία που εγκαταλείπουν πατροπαράδοτες ελληνικές εστίες.

Τα πληθυσμιακά μεγέθη όπως αυτά προκύπτουν βάσει των μετριοπαθέστερων υπολογισμών των αρμοδίων ελληνικών υπουργείων, είναι περισσότεροι από 50.000 Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες, 155.000 Έλληνες από την πρώην Σοβιετική Ένωση και 150.000 Βο-

¹ Το κείμενο βασίζεται κυρίως σε αποσπάσματα από το βιβλίο της Μαρίας Κ. Βεργέτη, *Παλιννόστηση και Κοινωνικός Αποκλεισμός* (Θεσσαλονίκη: εκδ. αδελφών Κυριακίδη, 1999). Στο κείμενο παρουσιάζεται περιορισμένος αριθμός πληροφοριών που δεν περιλαμβάνονταν στην αρχική εισήγηση. Αυτό οφείλεται στις σημαντικές νομοθετικές αλλαγές που έγιναν το 2000 και το 2002 και αφορούσαν την παλιννόστηση.

ρειοηπειρώτες².

Όλοι οι Έλληνες μετανάστες χαρακτηρίζονται από την ελληνική κοινωνία ως «παλινοστούντες». Όμως, ο όρος μπορεί να αποδοθεί μόνο στην πρώτη γενιά των πολιτικών προσφύγων, γιατί μόνον η γενιά αυτή εκπατρίστηκε και αργότερα επέστρεψε στην Ελλάδα. Οι νεότερες γενιές των πολιτικών προσφύγων, οι Έλληνες από την πρώην Σοβιετική Ένωση και οι Έλληνες από την Αλβανία γεννήθηκαν εκτός του ελληνικού κράτους. Ανήκουν στην ελληνική διασπορά, αλλά η σύγχρονη μετανάστευσή τους προς το ελληνικό κράτος δε συνιστά παλιννόστηση.

Οι ισχύοντες νόμοι αντιμετωπίζουν τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες και τους Έλληνες από την πρώην Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι είναι ποντιακής καταγωγής στην πλειονότητά τους, ως παλινοστούντες και τους Έλληνες από την Αλβανία ως αποδήμους. Υπάρχει διαφοροποίηση της μεταχείρισης των τριών ομάδων απέναντι σε ευεργετικές νομοθετικές διατάξεις και πρακτικές. Η κρατική προστασία που νομικά προβλέπεται για τους Βορειοηπειρώτες είναι μικρότερης ισχύος απ' αυτήν που παρέχεται στις άλλες δύο ομάδες και αυτό τους καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτους στον κοινωνικό αποκλεισμό. Ακολουθούν οι Πόντιοι, ενώ οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες, παρά τα προβλήματα οικονομικής και κοινωνικής ένταξης που αντιμετώπισαν τα πρώτα χρόνια, έχουν ήδη ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία χωρίς να βιώσουν στην πλειονότητά τους κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» άρχισε από το 1989 να υποκαθιστά τον όρο «φτώχεια» τόσο σε επίπεδο θεωρητικών τοποθετήσεων όσο και σε επίπεδο κοινοτικών προγραμμάτων για τις λιγότερο ευνοημένες κοινωνικές ομάδες³.

² Στοιχεία από τη Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, Υπουργείο Εξωτερικών και τη Γενική Γραμματεία Παλινοστούντων Ομογενών - Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, 2002.

³ Ορισμένες από τις σημαντικότερες κοινοτικές πρωτοβουλίες που αναπτύχθηκαν την περίοδο 1989-1996 για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζονται στο Τζένη Καβουνίδη, «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής» στο Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη και

Ο κοινωνικός αποκλεισμός θίγει άτομα και σύνολα, τα οποία ως ευδιάκριτα και διαφορετικά γίνονται αντικείμενα στέρησης και περιθωριοποίησης (αποξένωσης και απομόνωσης) τουλάχιστον σ' ένα είδος κοινωνικής ολοκλήρωσης: κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής, πολιτισμικής και ολοκλήρωσης σε επίπεδο συναναστροφών. Στην ελληνική βιβλιογραφία ο πληρέστερος ορισμός για τον κοινωνικό αποκλεισμό δόθηκε το 1998 από τον Δ. Τσαούση: «Ως έννοια, όπως φαίνεται να χρησιμοποιείται σήμερα στη θεωρία και την πρακτική, ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα. Ένα επίπεδο, το πιο εμφανές, και θα έλεγα κοινωνικά το πιο ανώδυνο, είναι το *οικονομικό*: η παρεμπόδιση συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο. Ένα άλλο επίπεδο είναι το *νομικό*: η αποστέρηση της νομικής προστασίας και επομένως η αδυναμία ενεργοποίησης ενός δικαιώματος. Ένα τρίτο επίπεδο είναι το *κοινωνικό*. Και στα τρία επίπεδα ο όρος εκφράζει δύο διαφορετικά πράγματα: μια *κατάσταση* και μια *δικαιοδικασία*»⁴.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εμπεριέχει, αλλά υπερβαίνει την οικονομική διάσταση. Ακόμη και ο μη φτωχός μπορεί να είναι κοινωνικά αποκλεισμένος. Οι ομογενείς μετανάστες των τελευταίων δεκαετιών διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να περιέλθουν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού όχι μόνο λόγω φτώχειας, αλλά κυρίως λόγω στέρησης του δικαιώματος για αποδοχή και σεβασμό της ετερότητας (όπως αυτή προέκυψε από την πορεία ζωής τους στη χώρα προέλευσης) και λόγω των συναισθημάτων αποξένωσης και απομόνωσης που δημιουργεί η διαφορά μεταξύ των προσδοκιών που είχαν πριν από τη μετανάστευση και της κοινωνικής πραγματικότητας που αντιμετωπίζουν μετά από την οριστική εγκατάστασή τους στο ελληνικό κράτος.

Ε. Φρονίμου (Επιμ.). *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής* Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο τόμος Α' (Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1996), σελ. 47-79.

⁴ Δημήτρης Γ. Τσαούσης, «Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός αποκλεισμός» στο Κούλα Κασιμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία* (Αθήνα: εκδ. Gutenberg, 1998), σελ. 91-92.

Οικονομικό πεδίο

«Στο οικονομικό επίπεδο ο κοινωνικός αποκλεισμός εκφράζεται κατά κύριο λόγο ως αποκλεισμός από την αγορά εργασίας, ως αποκλεισμός από τη στέγαση και ως αποκλεισμός από την εκπαίδευση»⁵.

Τα οξύτερα οικονομικά προβλήματα αντιμετώπισαν οι πολιτικοί πρόσφυγες που παλιννόστησαν πριν από το 1983. Οι ομογενείς έφευγαν από κράτη όπου είχαν μόνιμη και αξιοπρεπή εργασία, ιατρική περίθαλψη και δικαίωμα συνταξιοδότησης. Διακρατικές συμφωνίες μεταξύ της Ελλάδας και των χωρών προέλευσης για τη μεταφορά των συντάξεων και των ασφαλιστικών εισφορών δεν υπήρχαν. Δηλαδή, μετά τον επαναπατρισμό και μέχρι την εξεύρεση εργασίας δεν υφίστατο κανείς πόρος ζωής. Μόνη ελπίδα ήταν η πιθανή συμφωνία των συγγενών στη διευθέτηση των θεμάτων της οικογενειακής περιουσίας, που λόγω του βίαιου εκπατρισμού και των γεγονότων που προηγήθηκαν, είχαν δημευτεί την περίοδο 1947-49⁶ ή είχαν αλλάξει ιδιοκτήτες. Από το 1983 η μεταφορά των συντάξεων άρχισε να διευκολύνει τη ζωή των πολιτικών προσφύγων.

Οι Πόντιοι μετανάστες του κύματος από το 1985 μέχρι σήμερα αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα οικονομικής ένταξης. Στους οικονομικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού συγκαταλέγονται μακρά διαστήματα ανεργίας, δυσκολία στην εξεύρεση εργασίας (τα πρώτα χρόνια η πλειονότητα των Ποντίων καταλήγει φτηνό εργατικό δυναμικό, ανεξαρτήτως από το εκπαιδευτικό επίπεδο και από την επαγγελματική πείρα, κυρίως λόγω των προβλημάτων γλώσσας και της

⁵ Δημήτρης Γ. Τσαούσης, «Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός αποκλεισμός», ό.π., σελ. 92.

⁶ Άννα Αμνρά και Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη, «Επαναπατρισθέντες επιστήμονες από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης: 1960-1981» *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 51 (1983): 131-132. Στη σελίδα 132 αναφέρεται: «Με την ψήφιση του ψηφίσματος Μ' της 20.1.1948 «Περί δημεύσεως των περιουσιών των συμμετεχόντων εις τον συμμοριακόν αγώνα» και Ν' της 17.4.1948 «Περί εκπτώσεως κληρούχων συμμετεχόντων εις τον κατά του κράτους συμμοριακόν αγώνα» πραγματοποιήθηκαν οι δημεύσεις των ιδιοκτησιών που είναι κυρίως αγροτικοί κλήροι. Μετά τη λήξη του πολέμου οι δημεύσεις αυτές δεν ακυρώθηκαν, αντίθετα ολοκληρώθηκαν με την ψήφιση του Νομοθετικού Διατάγματος 2536/1953 «Περί επαναπατρισμού των παραμεθορίων περιοχών και ενισχύσεως του πληθυσμού αυτών».

αδυναμίας αντιστοιχίας των πτυχίων ορισμένων ειδικοτήτων), ετεροαπασχόληση, υποαπασχόληση, χαμηλού γοήτρου και χαμηλής αμοιβής εργασία, μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων συγκριτικά με τους ντόπιους, μικρή συμμετοχή των γυναικών στην απασχόληση, χαμηλό ποσοστό αυτοαπασχόλησης και συμμετοχή στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό ατόμων που πριν τη μετανάστευση ήταν μαθητές⁷.

Στην περίπτωση των Ελλήνων από την πρώην Σοβιετική Ένωση ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας συνεπάγεται αποκλεισμό από την εκπαίδευση. Στο επίπεδο της εκπαίδευσης οι Πόντιοι μετανάστες υπερτερούν των γηγενών Ελλήνων. Οι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι σημαντικά περισσότεροι των αντίστοιχων γηγενών ενώ υπερδιπλάσιοι των γηγενών είναι οι απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.⁸ Μετά την οριστική εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, μεγάλο ποσοστό των εφήβων παιδιών εγκαταλείπει τις σπουδές του για να ενταχθεί στο εργατικό δυναμικό. Η διακοπή της φοίτησης στο σχολείο περιορίζει σημαντικά τις προοπτικές απόκτησης επαγγελματικής κατάρτισης και εισόδου στην αγορά εργασίας με ίσους όρους με τους γηγενείς μαθητές. Μελλοντικά ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση θα οδηγήσει σε καθοδική κοινωνική κινητικότητα. Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας (περισσότεροι από τους μισούς είναι ανοιχτά άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι) οδηγεί σε στέγαση είτε με τη βοήθεια του κράτους είτε σε υποβαθμισμένες περιοχές. Η ικανότητα όμως του πληθυσμού στην εξασφάλιση ιδιόκτητης στέγης, παρά το ότι οι συνθήκες στέγασης είναι χειρότερες των συνθηκών

⁷ Οι πληροφορίες για τα προβλήματα των Ελλήνων από την πρώην Σοβιετική Ένωση στο οικονομικό επίπεδο προέρχονται κυρίως από Κούλα Κασιμάτη, σε συνεργασία με τους Βασίλη Μάο, Βλάση Αγτζίδη, Μαρία Βεργέτη, και Αντώνη Ραγκούση, *Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση: κοινωνική και οικονομική τους ένταξη* (Αθήνα: Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, 1992), Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας* (Θεσσαλονίκη: εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1994), και Μαρία Κ. Βεργέτη (Επιμ.), *Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση, 1985-1995* (Θεσσαλονίκη: εκδ. αδελφών Κυριακίδη, 1998).

⁸ Κούλα Κασιμάτη, «Πόντιοι στην Ελλάδα και κοινωνικός αποκλεισμός» στο Κούλα Κασιμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*, ό.π., σελ. 287.

στέγασης του μέσου πολίτη⁹, αποτελεί ένδειξη ότι ο τωρινός αποκλεισμός από τη στέγαση δεν θα συνδεθεί στο μέλλον με αποκλεισμό από την αγορά εργασίας και την εκπαίδευση.

Οι Βορειοηπειρώτες αντιμετωπίζουν τα σοβαρότερα οικονομικά προβλήματα. Η εργασία που παρέχουν είναι χαμηλόμισθη, χαμηλού γοήτρου και συνήθως διαφορετική από την ειδίκευση που είχαν στη χώρα προέλευσης. Τους καλοκαιρινούς μήνες υπάρχει σημαντική μετακίνηση, κυρίως των ανεπίσημων μεταναστών, από τις μεγάλες πόλεις προς τις αγροτικές και τουριστικές περιοχές της χώρας. Οι επίσημοι μετανάστες μετά την είσοδό τους στη χώρα κατευθύνονται κυρίως προς μεγάλους νομούς, όπως οι νομοί Αττικής και Θεσσαλονίκης.¹⁰

Θεσμικό πεδίο

Το ελληνικό κράτος με μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων έχει φροντίσει για την ικανοποίηση του αιτήματος του επαναπατρισμού των πολιτικών προσφύγων, την απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας σ' όσους την είχαν στερηθεί, τη μεταφορά των συντάξεων και την επίλυση ειδικότερων προβλημάτων κοινωνικής ένταξης.

Το θεσμικό πλαίσιο αντιμετωπίζει τους Πόντιους ως «παλινοστούντες» και τους Βορειοηπειρώτες ως «αποδήμους». Η Υπηρεσία Αλλοδαπών χορηγεί βεβαίωση για την ιδιότητα ομογενούς από τη βόρειο Ήπειρο¹¹. Αυτή η βεβαίωση δεν αρκεί για την εξασφάλιση της

⁹ Οι μηχανισμοί της οικογενειακής και κοινοτικής αλληλεγγύης εξασφαλίζουν βοήθεια στην κατασκευή και στις επιδιορθώσεις των σπιτιών. Υπάρχει τάση για απόκτηση ιδιόκτητης κατοικίας γιατί θεωρούν ότι «το κτίσιμο του σπιτιού βοηθά το ρίζωμα στον τόπο». Οι ιδιόκτητες κατοικίες είναι σε περιοχές όπου υπάρχουν φτηνά οικόπεδα και επικρατεί η αυθαίρετη δόμηση. Οι συνθήκες στέγασης είναι καλύτερες στις περιοχές όπου η πολιτεία παρέχει δικαίωμα χρήσης σε κατοικίες που κατασκευάστηκαν ή νοικιάζονται από το κράτος για τους ομογενείς. Βλ. Μαρία Κ. Βεργέτη (Επιμ.), *Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση, 1985-1995*, ό.π., σελ. 93, 98.

¹⁰ Ιορδάνης Ψημμένος, «Δημιουργώντας χώρους κοινωνικού αποκλεισμού: η περίπτωση των Αλβανών ανεπίσημων μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας» στο Κούλα Κασμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*, ό.π., σελ. 242.

¹¹ ΔΥ3α/664/1994 (ΦΕΚ τ. Β' 878/1994). Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε., *Το νομικό καθεστώς των παλινοστούτων* (Αθήνα, 1996), σελ. 123.

ευνοϊκής μεταχείρισης που έχουν οι Πόντιοι ως παλιννοστούντες. Στους Πόντιους που έρχονται στην Ελλάδα για μόνιμη εγκατάσταση (έχουν δηλαδή την παρεχόμενη από τις ελληνικές προξενικές αρχές στην πρώην Σοβιετική Ένωση «θεώρηση παλιννόστησης») και αδυνατούν να προσκομίσουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά που προβλέπονται για την εγγραφή τους στα μητρώα αρρένων, δημοτολόγια και ληξιαρχικά βιβλία, επιτρέπεται να γίνεται η εγγραφή τους σ' αυτά κατά παρέκκλιση από κάθε γενική ή ειδική διάταξη βάσει των στοιχείων, που αποδεικνύονται από το διαβατήριο¹². Επιπλέον, από το 1997 το Υπουργείο Εξωτερικών άρχισε τη χορήγηση θεωρήσεων παλιννόστησης στους ομογενείς από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίοι αφίχθησαν στην Ελλάδα με τουριστικές θεωρήσεις μέχρι το τέλος του 1996¹³. Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν ειδικές επιτροπές και στη Θεσσαλονίκη. Μέχρι το 2000 είχαν χορηγηθεί περίπου 3.500 θεωρήσεις παλιννοστήσεων στην Αθήνα και 18.500 στη Θεσσαλονίκη¹⁴. Από το Φεβρουάριο του 2000 η πολιτεία έθεσε σε εφαρμογή το Νόμο 2790/2000 για την "αποκατάσταση των παλιννοστούντων ομογενών από την τέως Σοβιετική Ένωση", σύμφωνα με τον οποίο παρέχεται η δυνατότητα απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας σε ομογενείς που κατοικούν σε χώρες της τέως Σοβιετικής Ένωσης και σε όσους ζουν στην Ελλάδα.

Στους θεσμικούς παράγοντες που συντελούν στον κοινωνικό αποκλεισμό των ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση εντάσσεται η ανυπαρξία σύμβασης μεταξύ του ελληνικού και του σοβιετικού κράτους για τη μεταφορά των ασφαλιστικών δικαιωμάτων. Αυτό το γεγονός είναι ο καθοριστικός παράγοντας για τον πλήρη κοινωνικό αποκλεισμό και την εξάρτηση της τρίτης ηλικίας από τους συγγενείς.

Υπάρχει αδυναμία του κράτους να βοηθήσει αποτελεσματικά

¹² Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε., *Το νομικό καθεστώς των παλιννοστούντων*, ό.π., σελ. 33.

¹³ Υπουργείο Εξωτερικών, Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, «Εναρξη λειτουργίας γραφείου για χορήγηση θεωρήσεων παλιννόστησης», home page: <http://www.mfa.gr/ggae/repatriate/soviet.html>, 30.4.1999.

¹⁴ Στοιχεία από τη Γενική Γραμματεία Παλιννοστούντων Ομογενών και από τη Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού.

στην προσαρμογή των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα και να ρυθμίσει θέματα αντιστοιχίας συγκεκριμένων ειδικοτήτων των πτυχιίων των ομογενών προς τα πτυχία των ελληνικών Α.Ε.Ι.

Το κράτος στην προσπάθειά του να εντάξει τα παιδιά των ομογενών στο κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα δημιούργησε σειρά νόμων και υπουργικών αποφάσεων, βάσει των οποίων λειτούργησαν τάξεις υποδοχής, φροντιστηριακά τμήματα και σχολεία αποδήμων και παλιννοστούντων. Παρά την προσπάθεια, το αποτέλεσμα δεν ήταν το αναμενόμενο.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΥΠ.ΕΠ.Θ. το σχολικό έτος 1995-96 το 8,5% των παλιννοστούντων μαθητών φοιτούσε σε σχολεία παλιννοστούντων. Το 31,8% παρακολουθούσε φροντιστηριακά τμήματα και το 20,4% τάξεις υποδοχής. Το 40% δεν παρακολουθούσε καμιά μορφή αντισταθμιστικής αγωγής¹⁵.

Το 1996 άρχισε η κρατική πολιτική με στόχο τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, ώστε να επιτευχθεί η προσαρμογή των προγραμμάτων των σχολείων «στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ανάγκες των μαθητών τους»¹⁶.

Κοινωνικό πεδίο

Στο κοινωνικό επίπεδο η διαφορά νοοτροπίας και πολιτισμικών προτύπων, όπως αυτά καλλιεργήθηκαν από το σοσιαλιστικό εκπαιδευτικό σύστημα, η ατελής γνώση της ελληνικής γλώσσας, η δυσκολία προσαρμογής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, η συνέχιση των σπουδών και η επιφυλακτικότητα της κοινωνίας, κυρίως τη δεκαετία του 1970, απέναντι στα άτομα που έρχονταν για μόνιμη εγκατάσταση από τις σοσιαλιστικές χώρες, αποτέλεσαν σοβαρούς ανασταλτικούς παράγοντες ενσωμάτωσης των παιδιών των πολιτικών προ-

¹⁵ Εισήγηση Δημήτρη Χαλκιώτη, Ειδικού Γραμματέα της Ειδικής Γραμματείας Παιδείας Ομογενών, Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και Αποκέντρωσης του ΥΠΕΠΘ με θέμα «Η εκπαιδευτική πολιτική του ΥΠΕΠΘ για τους παλιννοστούντες», 1997.

¹⁶ Ν. 2413/1996 (ΦΕΚ 124 Α', 17.6.1996) για την «Ελληνική Παιδεία στο εξωτερικό και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση».

σφύγων στην ελλαδική κοινωνία¹⁷.

Για τους Έλληνες από την πρώην Σοβιετική Ένωση το κοινωνικό περιθώριο είναι ίσως πιο οδυνηρό από το οικονομικό. Ο χαρακτηρισμός «Ρώσοι» ακόμη και όταν δεν απευθύνεται με σκοπό προσβολής, αλλά ως δηλωτικός προέλευσης, προκαλεί δυσάρεστο συναίσθημα στα άτομα που ποτέ δεν αισθάνθηκαν Ρώσοι, ακόμη και αν είχαν σοβιετική υπηκοότητα.

Τα προβλήματα ένταξης των Ελλήνων από την πρώην Σοβιετική Ένωση δεν είναι αντίστοιχα οποιασδήποτε άλλης ομάδας μεταναστών. Υπάρχει η ιδιαιτερότητα της εθελούσιας μετανάστευσης προς ομοεθνές κράτος. Η ελπίδα της μετανάστευσης στο δικό τους κράτος, τους συνόδευε για γενιές στην πορεία των βίαιων εκπατρισμών. Όταν το δικό τους κράτος, και οι δικοί τους άνθρωποι, οι άλλοι Έλληνες, δεν τους παρέχουν το αναμενόμενο συναίσθημα ασφάλειας, τα προβλήματα προσαρμογής είναι ίσως σημαντικότερα οποιασδήποτε άλλης ομάδας μεταναστών¹⁸.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 οι σημαντικότεροι παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση είναι η αδυναμία επικοινωνίας με τον κοινωνικό περίγυρο λόγω της ελλιπούς γνώσης της νεοελληνικής γλώσσας, η διαφορετική παιδεία λόγω εκπαίδευσης σε διαφορετικό σύστημα που οδηγεί σε προβλήματα κατανόησης της ελλαδικής κοινωνικής δομής και τελικής ένταξης σ' αυτήν, η αδυναμία δημιουργίας υποστηρικτικών κοινωνικών δικτύων εκτός του ποντιακού ελληνισμού και η δυσκολία πρόσβασης και επικοινωνίας προς τις δημόσιες υπηρεσίες¹⁹.

Οι Βορειοηπειρώτες μετανάστες του κύματος από το 1990 μέχρι σήμερα αντιμετωπίζουν σοβαρότερα προβλήματα από τους Πόντιους. Έχουν μεγαλύτερη ικανότητα επικοινωνίας στη νεοελληνική γλώσσα

¹⁷ Μαρία Κ. Βεργέτη, *Έλληνες Πολιτικοί Πρόσφυγες: από τον εκπατρισμό στην παλιννόστηση* Μελέτη (Θεσσαλονίκη, 1999), σελ. 28-30.

¹⁸ Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*, ό.π., σελ. 210.

¹⁹ Μαρία Κ. Βεργέτη (Επιμ.), *Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση, 1985-1995*, ό.π., σελ. 50.

απ' ότι οι Πόντιοι, γεγονός που λειτουργεί θετικά στην ένταξη στο εργασιακό περιβάλλον και στην προσαρμογή των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά δεν υπάρχει επιθυμία της κοινωνίας για μόνιμη εγκατάσταση και επακόλουθα κοινωνική ένταξη του πληθυσμού. Οι κοινωνικές συναναστροφές περιορίζονται συνήθως στους συγγενείς και στους γνωστούς από την ίδια γεωγραφική περιοχή προέλευσης.

Τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 λειτούργησαν στο ελληνικό κράτος δημόσιοι οργανισμοί και ιδιωτικοί φορείς που παρείχαν υποστήριξη στις ευάλωτες ομάδες των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση και των Βορειοηπειρωτών. Τις σημαντικότερες αρμοδιότητες είχαν το Υπουργείο Εξωτερικών, στο οποίο υπάγονταν η Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού (Γ.Γ.Α.Ε.) και το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων (Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε.), το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, το οποίο είχε τη διαχείριση των κοινοτικών πόρων, το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠ.Ε.Π.Θ.), το Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης στο οποίο υπαγόταν η Γενική Γραμματεία Παλιννοστούντων Ομογενών (Γ.Γ.Π.Ο.). Από το 2000 ο Νόμος 2790/2000 παρέχει στο Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, την αρμοδιότητα για την υλοποίηση, εποπτεία και συντονισμό της κυβερνητικής πολιτικής για την Παλιννόστηση. Στις πρώτες σημαντικές επιπτώσεις της εφαρμογής του Νόμου ήταν η κατάργηση το 2002 της Γ.Γ.Π.Ο. και του Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. Παρά το πλήθος των εμπλεκόμενων φορέων δεν υπάρχει συντονισμένη παρέμβαση, η οποία θα μπορούσε να περιορίσει την αποστέρηση των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση και των Βορειοηπειρωτών από αγαθά που συνιστούν τον εθνικό τρόπο ζωής.

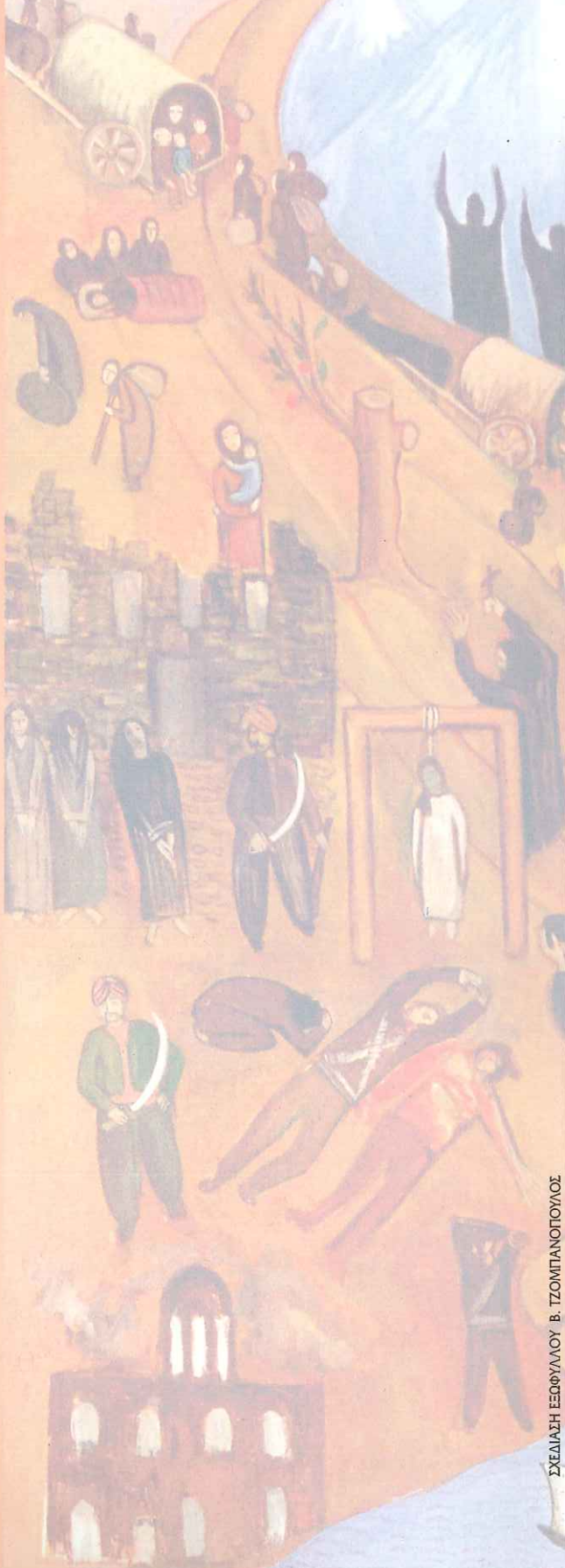
Βιβλιογραφία

1. Αμηνρά Άννα και Μαράτου-Αλιπράντη Λάουρα. «Επαναπατρισθέντες επιστήμονες από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης:

- 1960-1981». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 51 (1983): 120-152.
2. Βεργέτη Μαρία Κ. (Επιμ.) *Ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση, 1985-1995*. Θεσσαλονίκη: εκδ. αδελφών Κυριακίδη, 1998.
 3. Βεργέτη Μαρία Κ. *Έλληνες Πολιτικοί Πρόσφυγες: από τον εκπατρισμό στην παλιννόστηση*. Μελέτη. Θεσσαλονίκη, 1999.
 4. Βεργέτη Μαρία Κ. *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*. Θεσσαλονίκη: εκδ. αδελφών Κυριακίδη, 1994.
 5. Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού. *Κατευθύνσεις της πολιτικής της Γ.Γ.Α.Ε. για τον ελληνισμό της πρώην Σοβιετικής Ένωσης*. Αθήνα, 1998.
 6. Γενική Γραμματεία Παλινοστούντων Ομογενών. *Απογραφή παλινοστησάντων Ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση περιόδου 1987-1999*. Μελέτη. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, 1999.
 7. Βεργέτη Μαρία Κ. *Απολογισμός δράσεων της Γενικής Γραμματείας Παλινοστούντων Ομογενών του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης από 1.3.1996 μέχρι 30.10.1998*. Έντυπο. Θεσσαλονίκη, 1998.
 8. Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλινοστούντων Ομογενών Ελλήνων. *Το νομικό καθεστώς των παλινοστούντων*. Αθήνα, 1996.
 9. Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. *Έκθεση πεπραγμένων 1991-1995*. Αθήνα, 1996.
 10. Καραντινός Δ., Μαράτου-Αλιπράντη Α. και Φρονίμου Ε. (Επιμ.) *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*. Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Δίτομο. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1996.
 11. Κασιμάτη Κούλα (Επιμ.) *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: εκδ. Gutenberg, 1998.
 12. Κασιμάτη Κούλα, σε συνεργασία με τους Μάο Βασίλη, Αγτζίδη Βλάση, Βεργέτη Μαρία και Ραγκούση Αντώνη. *Πόντιοι μετανά-*

στες από την πρώην Σοβιετική Ένωση: κοινωνική και οικονομική τους ένταξη. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, 1992.

13. Χαλκιώτης Δημήτρης. «Η εκπαιδευτική πολιτική του ΥΠ.Ε.Π.Θ. για τους παλιννοστούντες». Εισήγηση. Αθήνα: Ειδική Γραμματεία Παιδείας Ομογενών, Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και Αποκέντρωσης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, 1997.

9 789603 437246

ISBN:960-343-724-7